

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ, ВИКЛИКИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 45. – С. 57-70
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.57-70

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 45. – pp. 57-70
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.57-70

УДК 327:323:321.64(470+571)«2000/2004»

© Ігор Гурак¹
© Ігор Цепенда²

Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку XXI ст. (Частина 2)

Стаття продовжує публікацію з попереднього номера журналу. У попередній частині головної увагу було сконцентровано на внутрішньополітичній та економічній трансформації Російської Федерації за часів першої президентської каденції Володимира Путіна (2000 – 2004 р.), через призму якої чітко простежується відхід від обмеженої демократії ельцинівського зразка та утвердження авторитарного режиму з преторіанськими рисами.

В даній науковій розвідці окреслено діяльність Володимира Путіна та його команди, яка мала на меті посилити позиції Російської Федерації на глобальному рівні, збільшити вплив офіційної Москви на країни так званого «близького зарубіжжя», що здійснювалося шляхом реалізації різнопланових інтеграційних проєктів, розширення російської військової присутності та демонстрації зростаючого військового потенціалу. Зроблено спробу визначити причини, через які впродовж кількох перших років президентства Володимира Путіна, окреслені вище тенденції супроводжувалися прозахідною риторикою.

Ключові слова: Російська Федерація, зовнішня політика, Володимир Путін, авторитарний режим, пострадянський простір, демократія.

New Trends in the Domestic and Foreign Policies of Putin's Russia in Early 21st Century (Part 2)

The article is a continuation of the publication from the previous issue of the journal. In the previous part, the main focus was on Russia's domestic political and economic transformation during Vladimir Putin's first presidential term, which clearly shows a refusal from Yeltsin's limited democracy and the establishment of an authoritarian regime with Praetorian features.

During his first years as president, Vladimir Putin demonstrated that, contrary to the commitments made by Boris Yeltsin's team at the OSCE Istanbul Summit, he did not intend to reduce Russia's military presence in the post-Soviet space. Conversely, the official Kremlin has intensified diplomatic efforts, which have resulted in an increase in the number of its military bases in the countries of the so-called «Near Abroad». At the same time, steps were taken to demonstrate the growing potential and ambitions of the Russian army.

The corresponding activity was accompanied by purposeful actions aimed at building a modern Soviet Union around Russia. To achieve this goal, a wide range of tools was used, ranging from official statements to Moscow-initiated integration projects. The practical consequences of the respective aspirations of the new leadership of the Russian Federation were the signing of agreements on the establishment of the EurAsEC, the Common Economic Space, and the reformatting of the Collective Security Treaty into the CSTO.

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, ihor.hurak@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-8610-4024>.

² Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, rector@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2926-8935>.

Analysis of internal and external initiatives of the new leadership of Russia in the period outlined in the article, in comparison with the statements of authoritative researchers, provide grounds to conclude that the construction of an authoritarian regime in the Russian Federation was accompanied by pro-Western rhetoric of its leadership due to the internal weakness of the Russian state in the early XXI century. After Russia's significant economic growth, complemented by the introduction of comprehensive control within the country by the Kremlin, Vladimir Putin began to gradually abandon the disguise of the true nature of his regime, which soon was manifested through the prism of both tough statements and aggressive steps in the international arena.

Keywords: Russian Federation, foreign policy, Vladimir Putin, authoritarian regime, post-Soviet space, democracy.

Стаття продовжує однойменну публікацію з попереднього номера журналу³. У ній було проаналізовано кроки з боку нового російського керівництва на чолі з Владіміром Путіним впродовж його першої президентської каденції, які завдали шкоди політичному плюралізму в державі, сприяли посиленню централізації влади та встановленню контролю Кремля над засобами масової інформації, дозволили повернути контроль держави над ключовими підприємствами російської економіки.

Завданнями даної статті є дослідження нових зовнішньополітичних та пропагандистських тенденцій путінської Росії на початку XXI ст., а саме:

- висвітлення початків ревізійності офіційного Кремля на міжнародній арені, поширення «союзницької» риторики, інтеграційних проектів та зростання російської військової присутності на пострадянському просторі;
- спроба визначення причин, які призвели до того, що окреслені в статті нові тенденції в російській внутрішній та зовнішній політиці, супроводжувалися прозахідною риторикою.

3. Початки ревізійності Владіміра Путіна у зовнішній політиці

Відомий російський політолог Алексей (Анатолійович) Громико, аналізуючи ситуацію, яка сформувалася станом на початок 2004 р. наголошує, що Росія в той час завдяки «консолідації внутрішньополітичного простору» і швидкому росту ВВП з опорою на сировинний сектор економіки активізувала свої зовнішньополітичні зусилля, взявши курс на утвердження себе в якості самостійного гравця на міжнародній арені⁴. Без сумніву, з початком другої президентської каденції Владіміра Путіна керівництво Кремля у міжнародних відносинах все частіше відмовлялося від підходів, які характеризували його попередника. Однак, вже і в перші роки президентства Владіміра Путіна можна простежити подібні кроки. Одним із прикладів, який це демонструє, може бути ситуація із зобов'язаннями, які російська делегація на чолі з Борисом Єльцином, взяла на себе під час Стамбульського саміту ОБСЄ у листопаді 1999 р. Тоді були підписані документи, відповідно до яких Росія повинна була завершити виведення своїх військ з Придністров'я до кінця 2002 р. Також до 1 липня 2001 р. російські війська мали залишити бази Гудаута та Вазіані на території Грузії, натомість впродовж 2000 р. Москва та Тбілісі повинні були досягнути порозуміння щодо термінів та порядку функціонування баз в Батумі та Ахалкалакі⁵.

На практиці, російські війська не виведені з території Республіки Молдова до цього часу. У випадку із Грузією ситуація була не настільки однозначною. З перших двох баз російські війська було виведено, відповідно до визначених термінів. У випадку з Батумі та Ахалкалакі це було зроблено під тиском президента Міхеїла Саакашвілі (2004 – 2013 рр.) тільки до кінця 2007 р. Щоправда, в той самий час, коли з них почали виводитися війська, в контрольованій

³ Гурак І., Цепенда І. (2021), Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку XXI ст. (Частина 1). *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*, Чернівці: Чернівецький національний університет, т. 44, с. 64-77.

⁴ Громько, А. (2015), Взлеты и падения отношений России и Евросоюза. *Современный мир и геополитика*, Москва: Канон+, с. 268-269.

⁵ Istanbul document 1999, Istanbul, p. 50, 252.

росіянами Південній Осетії з'явилася важка військова техніка⁶, яка, як відомо, наступного року була використана під час Серпневої війни.

Більше того, замість своєчасного виконання взятих на себе зобов'язань, керівництво Росії почало чинити тиск на ОБСЄ. Добрим прикладом тут може бути заява, яку у липні 2004 р. за ініціативи Кремля поряд з Росією підписали представники Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Таджикистану та Узбекистану⁷. В документі, зокрема, зверталася увага на те, що ОБСЄ в своїй діяльності не дотримується таких фундаментальних принципів як невтручання у внутрішні справи та повага до суверенітету держав; демонструє подвійні стандарти і селективні підходи, небажання враховувати реалії та особливості окремих держав, а також зміщує акценти в бік гуманітарної проблематики, нівелюючи при цьому військово-політичний, економічний та екологічний виміри своєї діяльності⁸.

Ігноруючи свої стамбульські зобов'язання, пов'язані із виведення російських військ з території Придністров'я та затягуючи процес закриття своїх баз на території Грузії, керівництво Російської Федерації в той самий час працювало над появою нових військових об'єктів в Середній Азії. Так, у кінці 2002 р. було підписано угоду з Киргизстаном, на підставі якої у жовтні наступного року у містечку Кант, що неподалік Бішкека, було урочисто відкрито російську авіаційну базу. Також впродовж тривалого часу офіційний Кремль проводив переговори з керівництвом Таджикистану щодо надання чисельним об'єктам в Душанбе, його околицях, містечках Куляб та Нурек, в яких розташовувалися частини 201 російській дивізії, статусу військової бази. В кінцевому підсумку порозуміння з цього приводу було досягнуто у жовтні 2004 р.⁹

Паралельно, блискавично збільшуючи за рахунок сприятливої світової кон'юнктури на енергетичних ринках золотовалютні резерви країни, у Кремлі не тільки піднімали питання про переозброєння та формування модерної професійної армії¹⁰, але і здійснювалися конкретні кроки, які повинні були продемонструвати на міжнародній арені зростаючу військову могутність Російської Федерації. Зокрема, 2 жовтня 2003 р. російський міністр оборони Сергей Іванов (2001 – 2007 рр.) озвучив перед вищим військовим командуванням країни доповідь «Актуальні задачі розвитку Збройних сил російської Федерації», яка являла собою першу в історії пост-біполярної Росії стратегію розвитку держави у військовій сфері¹¹. У лютому 2004 р. в Росії відбулися масштабні військові навчання, в ході яких вперше за останні 20 років, відбулися запуски міжконтинентальних балістичних ракет та були задіяні стратегічні бомбардувальники, здатні нести ядерну зброю. Також у лютому та листопаді 2004 р. Владімір Путін в ході своїх виступів згадував про тестування нових систем ядерних ракет та оголосив про створення таких типів зброї, які інші ядерні країни «... не мають і мати не будуть»¹².

Подібні кроки супроводжувалися окресленнями російськими високопосадовцями сфер впливу Кремля. Так, у травні 2004 р. на сайті дипломатичного відомства РФ було розміщено інтерв'ю першого заступника міністра закордонних справ Вячеслава Трубнікова, в якому територія пострадянського простору характеризувалася як сфера «життєвих інтересів» Росії. У матеріалі йшлося про те, що Москву не може влаштовувати присутність на цих територіях

⁶ Кобаладзе, Г. (2019), *Путь к войне. Россия и Грузия в эпоху Владимира Путина*, available at: <https://www.svoboda.org/a/30135078.html> (accessed 23.07.2021); Отграниченный контингент. 25.04.2005, available at: <https://www.kommersant.ru/doc/572812> (accessed 23.07.2021).

⁷ Menkiszak, M. (2005), *Rosja autorytarna i mocarstwowa. Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 218.

⁸ Заявление государств – участников СНГ относительно положения дел в ОБСЄ. 3.07.2004, available at: <http://kremlin.ru/supplement/1967> (accessed 12.07.2021).

⁹ Lachowski, Z. (2005), *Polityka bezpieczeństwa wojskowego: brak globalnej strategii, selektywne podejście. Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 103-104.

¹⁰ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021).

¹¹ Іванов, С. (2004), *Вооруженные силы России и ее геополитические приоритеты*, available at: <https://globalaffairs.ru/articles/vooruzhennye-sily-rossii-i-ee-geopoliticheskie-prioritety/> (accessed 17.07.2021).

¹² Lachowski, Z. (2005), *Вказ. пр.*, s. 104-105.

жодних нерегіональних держав, будь то США, Китай чи хтось інший. Тоді ж він назвав ГУУАМ «абсолютно штучним, накачаним американськими грошима» об'єднанням, що носить антиросійське спрямування¹³.

4. Ініціативи, спрямовані на створення нової російськоцентричної імперії

В багатьох наукових та публіцистичних роботах, присвячених політиці Володимира Путіна стосовно держав так званого «близького зарубіжжя», наводиться його фраза про те, що «розпад Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою [XX] століття», сказана другим російським президентом в ході звернення до Федеральних Зборів Російської Федерації 25 квітня 2005 р.¹⁴. Вважаємо за необхідне наголосити, що подібне твердження не було чимось оригінальним та несподіваним. Ціла низка факторів вказує, що впродовж вже першої президентської каденції Володимира Путіна офіційна Москва здійснювала цілеспрямовану діяльність, спрямовану на будівництво навколо Росії модерного Радянського Союзу. Для реалізації цієї мети використовувався широкий інструментарій, починаючи від офіційних заяв, закінчуючи різноплановими інтеграційними проектами, ініційованими з Кремля.

Очевидно, що першим символічним кроком у цьому плані було згадуване вище затвердження у 2000 р. музики колишнього гімну Радянського Союзу в якості музики до гімну Російської Федерації¹⁵.

Іншим проявом відповідної активності, стали систематичні заяви керівництва Кремля стосовно пріоритетного характеру співпраці Росії із країнами СНД. При цьому, в рамках відповідної риторики можна відмітити поступове зміщення акцентів до все більш амбітних тверджень. Для прикладу, у Концепції зовнішньої політики, затвердженій Володимиром Путіним 28 червня 2000 р., доволі нейтрально йшлося про те, що «Пріоритетним напрямом зовнішньої політики Росії є забезпечення відповідності багатостороннього та двостороннього співробітництва з державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав (СНД) завданням національної безпеки країни». При цьому увага концентрувалася на тому, що «Наголос буде робитися на розвиток добросусідських відносин і стратегічного партнерства з усіма державами-учасниками СНД...»¹⁶. В рамках Послання до Федеральних зборів Російської Федерації від 18 квітня 2002 р. Володимир Путін вже вказував, що «Робота з державами СНД – головний зовнішньополітичний пріоритет Росії»¹⁷, а ще через рік в аналогічному посланні від 16 травня 2003 р. він наголосив, що «ми розглядаємо простір СНД як сферу наших стратегічних інтересів»¹⁸.

В цілому, якщо аналізувати заяви Володимира Путіна від початку його президентства до відомого виступу 25 квітня 2005 р., то найбільш відверто та повно свою прихильність до ідеї нового союзу колишніх радянських республік він продемонстрував 26 жовтня 2004 р., під час інтерв'ю для українських телеканалів «УТ-1», «Інтер» та «1+1». Тоді ефір був просто переповнений «союзною» тематикою. Попри те, що станом на початок заходу у телефонному центрі було зафіксовано 80 тис. питань, а в процесі спілкування були періоди, коли впродовж хвилини оператори фіксували 600 дзвінків, для російського президента серед інших було вибрано аж 4 питання, які стосувалися відновлення СРСР або ж створення подібного міждержавного утворення, яке мало б включати РФ та Україну. В ході відповідей керівник Кремля систематично

¹³ Россию не должно устраивать присутствие внерегиональных держав на пространстве бывшего СССР – замглавы МИД РФ. 12.05.2004, available at: <https://sputnik-georgia.ru/society/20040512/257948.html> (accessed 15.07.2021).

¹⁴ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 25.04.2005, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> (accessed 27.08.2013).

¹⁵ Крижевский А. (2013). *Встать, гимн идет*, available at: <https://www.gazeta.ru/comments/column/Krizhevsky/5810057.shtml> (accessed 20.07.2021).

¹⁶ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Approved by the President of the Russian Federation V.Putin June 28, 2000. 28.06.2000, available at: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (accessed 17.06.2014).

¹⁷ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 18.04.2002, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21567> (accessed 03.07.2021).

¹⁸ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021).

висловлював «просоюзницькі» думки на кшталт «багато людей на пострадянському просторі переживають – і правильно роблять – з приводу втрати Радянського Союзу»¹⁹. А вже під кінець спілкування, відповідаючи на питання як він ставиться до «возз'єднання» України та Росії Володівір Путін заявив, що відноситься до цього позитивно та додав, що саме українці та росіяни найбільше постраждали від розпаду СРСР. Говорячи про своє бачення майбутнього українсько-російських відносин, Володівір Путін не обмежився розповіддю про єдиний економічний простір, який мав би включати вільний рух робочої сили, капіталу, товарів та послуг, а також рухатися в бік створення наднаціонального тарифоутворюючого органу, але і поділився думками з приводу спільної системи оборони, подвійного громадянства для росіян, українців та білорусів, введення в Росії та Україні єдиних стандартів рівня життя тощо²⁰.

Часом для пропагування своїх інтеграційних проектів керівництво Кремля вдавалося до дуже оригінальних аргументів. Так, в ході прес-конференції для російських та закордонних журналістів у грудні 2004 р. Володівір Путін, заохочуючи керівництво Білорусі, Казахстану та України до співпраці в рамках Єдиного економічного простору (далі, – ЄЕП), почав з того, що економічний компонент є ключовим в рамках створення Російською Федерацією та ЄС чотирьох спільних просторів. Далі він намагався переконати присутніх, що участь в ЄЕП є шляхом до гармонізації економічних відносин в рамках «великої Європи» і що це створює сприятливі умови для руху країн пострадянського простору до загальноєвропейських стандартів²¹.

Інтеграційна / просоюзна риторика керівництва Росії закономірно супроводжувалося практичними кроками. Ще впродовж 1993 – 1995 рр. країни-учасники СНД підписали низку угод, які серед іншого передбачали створення зони вільної торгівлі та митного союзу. Однак, перевага відцентрових тенденцій у розвитку нових незалежних держав, які доповнювалися складними економічними умовами, цілковито позбавляли ці ініціативи шансів на успіх²². З приходом до влади Володівіра Путіна Кремль повернувся до спроб створення дієвих економічних інтеграційних об'єднань на пострадянському просторі під своїм контролем. Зокрема, вже 10 жовтня 2000 р. глави Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану підписали Договір про заснування Євразійського економічного співтовариства (далі – ЄврАзЕС)²³. 19 вересня 2003 р. глави Білорусі, Казахстану, Росії та України підписали Угоду про формування Єдиного економічного простору²⁴.

Варто наголосити, що для учасників інтеграційних проектів ініціативи керівництва Кремля становили серйозну загрозу. За економічним «фасадом» обох угод чітко простежується російський геополітичний інтерес. Більше того, у випадку із угодою з ЄврАзЕС в документ було внесено умови, які давали Росії суттєві переваги над іншими учасниками²⁵. З іншого боку, як показала практика, навіть зафіксовані в угоді положення, не захищали інші країни від односторонніх протекціоністських кроків з боку офіційної Москви²⁶. У випадку із підготовкою тексту другої угоди можна легко постежити маніпуляції із базовими поняттями, які характеризують інтеграційний процес. Так, в Угоді про формування ЄЕП та його інтегральній частині – Концепції формування ЄЕП формально йшлося тільки про створення зони вільної торгівлі. Однак, насправді, його положення включали в себе елементи, які, традиційно, є складовими вищих

¹⁹ Інтерв'ю українським телеканалам «УТ-1», «Інтер» и «1+1». 26.10.2004, available at: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22661> (accessed 10.07.2021).

²⁰ Інтерв'ю українським...

²¹ Press Conference with Russian and Foreign Media. 23.12.2004, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22757> (accessed 04.07.2021).

²² Козирева, О.В. (2015), Аналіз етапів співробітництва України з пострадянськими країнами. *Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання*, вип. 4, с. 70.

²³ Україна та Євразійське економічне співтовариство: інтеграція чи співробітництво (Аналітична доповідь Центру Разумкова) (2002). *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 4.

²⁴ Угода про формування Єдиного економічного простору. 20.04.2004, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_990 (accessed 24.07.2021).

²⁵ Сушко, О., Лісничук, О. (2002), ЄврАзЕС як засіб консервації статусу аутсайдера? *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 48-49; Філіпчук, В., Сушко, О. (2005), *Єдиний економічний простір: геополітичний проект під економічними лапінками*, available at: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=115&news_show_type=1 (accessed 27.07.2021).

²⁶ Шлапак, О. (2002), Україна та Євразійське економічне співтовариство. *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 46.

рівнів економічної інтеграції таких як митний союз та спільний ринок. За умови повної реалізації Угоди про формування ЄП, країни-учасники фактично втрачали можливість брати участь у економічних інтеграційних проектах за межами СНД. Отож не випадково у 2005 р. українські дипломат Василь Філіпчук та політолог Олександр Сушко у спільній статті називали ЄП – «геополітичним антиЄСом»²⁷.

Багатосторонні ініціативи офіційної Москви доповнювалися зростаючим тиском на країни так званого «близького зарубіжжя» в рамках двостороннього діалогу. При цьому відбувалося тестування реакції як керівництва країн, які були об'єктами тиску з боку Кремля, так і світової громадськості на подібного роду кроки. Так у липні 2002 р. Владімір Путін запропонував білоруському президенту Александру Лукашенку розділити Білорусь на частини та перетворити їх на нові суб'єкти російської держави²⁸. 14 серпня 2002 р. в ході зустрічі російський президент презентував своєму білоруському колезі дуже конкретний порядок денний для створення «єдиної держави в повному розумінні цього слова». Зокрема, Владімір Путін пропонував впродовж короткого часу провести у обох країнах референдум щодо об'єднання, згодом – вибори до парламенту, потім запровадити єдину валюту та завершити цей процес у березні 2004 р. виборами спільного президента держави²⁹. Цікаво, що відомий своєю союзницькою риторикою Александр Лукашенко³⁰, дуже гостро прореагував на пропозиції російського президента, які той висловив у липні. Він зокрема зазначив, що навіть Ленін та Сталін не додумалися до того, щоб розділити Білорусь та по частинах включити її до складу СРСР³¹.

Ще більш неоднозначна ситуація склалася згодом у відносинах між офіційними Москвою та Києвом. Йдеться про конфлікт навколо українського острова Тузла восени 2003 р. Попри те, що 2003 р. був Роком Росії в Україні³², що у січні цього року було підписано Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон³³, а 19 вересня – згадувану вище Угоду про формування ЄП, це не завадило росіянам за менше ніж два тижні після відповідної події вдатися до дій, які потенційно могли призвести до військового конфлікту³⁴.

Цікаво, що в контексті цієї «пробної війни» Росії, як її у 2015 р. назвав колишній радник Владіміра Путіна Андрій Ілларіонов³⁵, Кремль мав змогу перевірити готовність Заходу протистояти діям, які загрожували існуючим в той час в Європі кордонам. Нажаль, тоді вперше можна було чітко побачити формальний підхід підписантів Будапештського меморандуму 1994 р. щодо взятих на себе зобов'язань. Справа в тому, що відповідно до пункту 6 документу, в разі загрози територіальній цілісності й незалежності України його сторони повинні були вдатися до консультацій. Однак, коли Російська Федерація, порушуючи міжнародні норми та двосторонні міждержавні угоди почала будувати дамбу в напрямку українського острова, держави-гаранти відмовились від проведення консультацій та підтримки України³⁶.

²⁷ Філіпчук, В., Сушко, О. (2005), Вказ. пр.

²⁸ Александр Лукашенко: Даже Ленин и Сталин не додумались до того, чтобы раздробить республику и включить в состав СССР. 22.08.2002, available at: <http://regions.ru/news/821416/> (accessed 28.07.2021).

²⁹ Неожиданный прорыв – Белоруссия в составе России? 14.08.2002, available at: <https://www.ntv.ru/novosti/881/>, (accessed 24.07.2021).

³⁰ Польовий, Т.Є. (2014), Формування «особливих відносин» між республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років ХХ століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*, № 3, с. 148, 150-152.

³¹ Александр Лукашенко: Даже Ленин... Вказ. пр.

³² Неформальна... політекономія. У Києві завершився саміт СНД 30.01.2003, available at: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2220/art/9997.html> (accessed 27.07.2021).

³³ Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. 23.04.2004, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_157 (accessed 27.07.2021).

³⁴ Генерал-лейтенант Ігор Воронченко: «Захоплення Криму почалося в 2003 році з конфлікту на Тузлі». 06.02.16, available at: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/zakhvat-kruma-nachalsya-v-2003-godu-s-konflikta-na-tuzle.html> (accessed 23.07.2021); День в історії. Конфлікт за острів Тузла – РФ вперше спробувала захопити кримську землю. 30.09.2014, available at: https://24tv.ua/den_v_istoriyi_konflikt_za_ostriv_tuzla_rf_vpershe_sprobuvala_zahopiti_krimsku_zemlyu_n490727 (accessed 23.07.2021).

³⁵ Аленичев, В. (2015), *Путин готовился к войне все эти 14 лет*, available at: <https://www.currenttime.tv/a/26945323.html> (accessed 29.07.2021).

³⁶ Малко, Р. (2014), *Володимир Василенко: «Щоб Україна стала суверенною державою, було потрібно позбутись ядерної зброї»*, available at: <https://tyzhden.ua/Politics/107225> (accessed 23.07.2021); Міністерство провело перший міжнародний форум «Сучасний досвід ведення гібридних конфліктів. Приклад Укра-

Одночасно з інтеграційними процесами в економічній сфері нова російська правляча верхівка намагалася надати нового імпульсу військовій співпраці на пострадянському просторі. Станом на кінець 90-х рр. XX ст. складні часи переживав Договір про колективну безпеку, підписаний у 1992 р. Через його низьку ефективність Азербайджан та Грузія не приєдналися до пролонгованого варіанту документу, а Узбекистан вийшов з нього³⁷. В умовах активізації переговорів щодо розширенню Північноатлантичного договору на країни колишнього соцтабору та прибалтійські країни, команда Путіна зробила спробу створити «пострадянське НАТО». Зокрема, у 2002 р. Москва домоглася переформатування Договору про колективну безпеку в Організації Договору про колективну безпеку, до якої поряд з Росією увійшли Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія та Таджикистан. У вересні наступного року вступив у силу статут організації, а до кінця 2004 р. вона отримала статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН³⁸.

5. Причини прозахідної риторики офіційної Москви за часів першої президентської каденції Володимира Путіна та відмова від такого підходу

Шукаючи відповіді на питання, чому впродовж певного часу в Кремлі демонстрували партнерську риторику та «згладжували кути» у відносинах із ключовими міжнародними акторами вважаємо за потрібне представити розлогу цитату зі статті Збігнева Бжезінського «The Geostategic Triad: Living with China, Europe, and Russia», надрукованої ще у 2000 р. У ній зокрема зазначалося: «У відбудові Росії «яка викликає повагу у світі» добра інтуїція Путіна-тактика спонукає його уникати відвертої ворожості до Заходу... Вибіркове пристосування Росії до Сполучених Штатів може йти паралельно із ретельно виваженими зусиллями, спрямованими на культивування антиамериканських настроїв у Західній Європі з метою ослаблення рішучості західних держав щодо подальшого розширення НАТО і поглиблення наявних в євроатлантичному співтоваристві тріщин... У будь-якому разі розрядка напруженості у стосунках із Заходом є необхідною умовою постійного доступу Росії до потрібної їй західної фінансової підтримки»³⁹. В Росії твердження Збігнева Бжезінського, як правило, викликали невдоволення та критику, водночас, вони, закономірно, ретельно аналізувалися. В даному конкретному випадку виглядає на те, що в Кремлі свідомо, або несвідомо, однак рухалися в рамках запропонованого Бжезінським сценарію.

Володимир Путін починав свою першу президентську каденцію в надзвичайно складних умовах. Конфлікт на Північному Кавказі та відцентрові тенденції в регіонах, масштабна корупція, масовий вивіз капіталу з країни, «тінізація» економіки, величезний державний борг⁴⁰ об'єктивно не дозволяли Москві дотримуватися жорсткої позиції на міжнародній арені. Аналіз послань президента Росії до Федеральних Зборів 2001 – 2003 років свідчить про те, що Кремль в той час концентрувався на внутрішніх справах, зокрема «наведенні порядку» в Чечні та недопущенні дезінтеграції держави, покращенні економічної та соціальної ситуації в країні, зміцненні та модернізації збройних сил, формуванні зручного для центру формату взаємодії між федеральними та регіональними органами влади⁴¹.

їни». 14.12.2017, available at: <https://mtot.gov.ua/ua/ministerstvo-provelo-pershyj-mizhnarodnyj-forum-suchasnyj-dosvid-vedennya-gibrydnyh-konfliktiv-pryklad-ukrayiny> (accessed 27.07.2021).

³⁷ Цибуляк, А.Г. (2010), Роль ОДКБ і ШОС у стратегії військово-політичної безпеки Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, вип. 93 (Частина II), с. 81.

³⁸ Мінасян, Р.А. (2016), ОДКБ: нова форма Організації Варшавського Договору у 1992 – 2015 рр.? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. 45, том 2, с. 206.

³⁹ Бжезінський, З. (2006), Геостратегічна тріада. *Бжезінський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті*, Київ, Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006, с. 37-38.

⁴⁰ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 08.07.2000, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480> (accessed 07.07.2021); Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 03.04.2001, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> (accessed 07.07.2021).

⁴¹ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 03.04.2001, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> (accessed 07.07.2021); Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 18.04.2002, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21567> (accessed 03.07.2021); Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021).

Однак за кілька років ситуація зазнала суттєвих змін. Впродовж кількох перших років президентства Владіміра Путіна у плані реалізації відповідних завдань досягнуто суттєвих успіхів. Насамперед, вдалося стабілізувати ситуацію на Північному Кавказі відповідно до «кремлівського сценарію». Надзвичайно промовистою ілюстрацією тут може бути ситуація, коли після російських «стабілізаційних заходів» у Чечні, визнаних ПАРЕ та Європейськими Парламентом злочинами проти людяності⁴², офіційні дані за результатами виборів президента Росії у 2004 р. на чеченській території вказували на безпечальну підтримку Путіна, яка становила більше 92%⁴³.

Також перша президентська каденція Владіміра Путіна (2000 – 2004 рр.) в економічному плані позитивно відрізнялася на фоні кризових потрясінь, які характеризували Російську Федерацію впродовж останніх років ХХ ст. Сприятлива світова кон'юнктура на енергетичному ринку, а також зростання експорту російських енергоносіїв, на чому неодноразово наголошував сам російський президент, створили підґрунтя для суттєвого зростання економічних показників країни. Впродовж окреслених років ріст ВВП становив приблизно 7 %. При цьому систематично зростали прямі іноземні інвестиції. Окреслені вище фактори дозволили суттєво скоротити зовнішній державний борг, накопичити золотовалютні резерви, підвищити реальні доходи та покращити соціальне становище громадян Російської Федерації⁴⁴.

Як видно із попередніх частин роботи, керівництву російської держави за цей час також вдалося посилити свої позиції в регіонах, досягнути суттєвого прогресу у плані контролю за ключовими галузями промисловості, підпорядкувати низку впливових засобів масової інформації тощо. Окреслені вище «досягнення» трансформувалася у конкретні політичні дивіденди для Путіна та його команди. Зокрема, в рамках виборів до Державної Думи, які мали місце у грудні 2003 р., найбільшу кількість голосів набрала пропрезидентська партія «Єдина Росія». Шляхом залучення більшості депутатів, яких було обрано в одномандатних округах, всіх депутатів Народної партії та перебіжчиків із інших партій «Єдина Росія» сформувала в нижній палаті парламенту Російської Федерації фракцію, яка володіла конституційною більшістю⁴⁵. Натомість, у березні 2004 р. в ході президентських виборів, відповідно до офіційних даних, вже у першому турі більше 71% виборців, які взяли участь у голосуванні, підтримали Владіміра Путіна⁴⁶.

В кінцевому підсумку, позитивні економічні зрушення, доповнені всеохоплюючим контролем в середині держави з боку Кремля дозволили відмовитися від маскуванню справжньої суті путінської влади та стали підґрунтям як для жорсткіших заяв, так агресивних кроків на міжнародній арені.

Висновки

Впродовж другої президентської каденції Владіміра Путіна (2004 – 2008 рр.) зовнішньополітична риторика та кроки керівництва Російської Федерації на міжнародній арені суттєво відрізнялися від попереднього періоду. Відповідна ситуація зумовила появу наукових досліджень, в яких робилися спроби з'ясувати ключові причини такої трансформації. Доволі ча-

⁴² Anne le Huérou Amandine Regamey. Massacres of Civilians in Chechnya. 9.03.2015, available at: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/massacres-civilians-chechnya.html> (accessed 16.07.2021).

⁴³ Нікольська, П., Козлов, В., Якорєва, А., Мязина, О., Кожухар, Г. (2016), *Чечня Кадирова: Що треба знати про кавказьку республік.*, available at: <https://ua.112.ua/statji/chechnia-kadyrova-shcho-treba-znaty-pro-kavkazku-respubliku-288790.html> (accessed 28.07.2021).

⁴⁴ Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021); Press Conference with Russian and Foreign Media. 20.06.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22028> (accessed 04.07.2021); Press Conference with Russian and Foreign Media. 23.12.2004, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22757> (accessed 04.07.2021).

⁴⁵ Томилов І.С. *Характеристика виборів в Государственную думу Російської Федерації в 2003-2011 гг.* available at: <http://st-hum.ru/content/tomilov-harakteristika-vyborov-v-gosudarstvennuyu-dumu-rossiyskoy-federacii-v-2003-2011-gg> (accessed 28.07.2021).

⁴⁶ Рудич, Ф. (2006), Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*, № 2, с. 5.

сто серед її причин називалися небажання Заходу визнати Росію одним із ключових акторів на міжнародній арені, що мало супроводжуватися згодою на її гегемонію на просторі СНД. Проведена аналітична робота дає підстави для твердження, що окреслена вище причина могла бути каталізатором посилення російської агресивності, лакмусовим папірцем, який демонстрував масштаби «апетитів» нової політичної еліти Росії, однак, насправді, не була її головною причиною.

Впродовж перших президентських років Владіміра Путіна його офіційні виступи були переповнені висловлюваннями про прихильність до демократії, свободи слова, шкідливість державної монополії, про нову якість відносин із західними партнерами, в тому числі широке зближення та інтеграцію із ЄС. На практиці, дуже часто реальні кроки були протилежними від задекларованих гасел.

Станом на даний час керівництво Кремля у федеративній Росії контролює процеси в суб'єктах федерації більшою мірою ніж керівництво унітарної України в своїх областях. Перші кроки у цьому напрямку було зроблено Владіміром Путіним ще у травні та липні 2000 р., коли він спочатку видав указ «Про повноважного представника Президента Російської Федерації у федеральному окрузі», а згодом схвалив своїм підписом зміни до Федерального закону «Про загальні принципи організації законодавчих (представницьких) і виконавчих органів державної влади суб'єктів Російської Федерації». Прийняття у липні наступного року Федерального закону «Про політичні партії» завдало суттєвого удару по політичному плюралізмі. Одним із результатів цього документу стала ситуація, коли кількість політичних партій, які могли брати участь у загальнодержавних виборах в Росії скоротилося більше як вдвічі від 1999 р. і станом на 2003 р. становила 64.

У липні 2000 р. Владімір Путін заявив, що «без дійсно вільних ЗМІ російській демократії просто не вижити, а громадянського суспільства – не побудувати», а паралельно силові структури чинили тиск на олігарха Владіміра Гусінського, змушуючи його продати «Газпром-медія» акції холдингу «Медіа-Мост», який включав кілька доволі авторитетних російських засобів масової інформації. В цілому, нове керівництво Кремля одразу після утвердження при владі зосередило свої зусилля на тому, щоб не допустити розвитку громадянського суспільства в Росії і в контексті реалізації цього завдання встановленню контролю над ЗМІ відводилася важлива роль.

Посилення тиску на великий російський та іноземний бізнес став новою візитною карточкою економічної політики «петербурзької» правлячої еліти. Всупереч заявам про шкідливість появи державних монополій, адміністрація президента координувала процес ренаціоналізації підприємств ключових сфер економіки. У випадку небажання окремих власників підприємств співпрацювати з органами влади за новими правилами, проти них застосовувалися найрізноманітніші засоби впливу, починаючи від фіскальних процедур, закінчуючи кримінальними переслідуваннями. Найбільш переконливо рішучість у плані встановлення нового формату відносин на лінії «влада – бізнес» було продемонстровано за результатами кримінального провадження проти Міхаїла Ходорковського. В перспективі це дозволило державі встановити свій контроль над ключовими сферами російськими економіки з меншим опором з боку колишніх власників.

Також на початку президентства Владіміра Путіна керівництвом Росії були зроблені одні з перших кроків на міжнародній арені, які продемонстрували звичну для останніх років практику, коли офіційна Москва дотримується тільки тих міжнародних угод, які їй вигідні. Не дивлячись на зобов'язання, які керівництво Росії взяло на себе під час Стамбульського саміту ОБСЄ, російські війська так і не були виведені із території Республіки Молдова. Більше того, Російська Федерація розгорнула дискредитаційну кампанію, спрямовану проти ОБСЄ, залучивши до цього низку країн СНД.

Ревізіоністські амбіції Росії на міжнародній арені впродовж першої президентської каденції Владіміра Путіна найбільшою мірою проявлялися в рамках інтеграційних ініціатив, зорієнтованих на країни так званого «близького зарубіжжя». Почавши з символічного кроку: затвердження в якості музики гімну Російської Федерації музики гімну СРСР, керівництво Кремля одразу перейшло до практичних дій. Головним чином, вони зводилися до появи на просторі СНД під керівництвом Москви нових інтеграційних об'єднань економічного характеру. Аналіз документів, пов'язаних із створенням ЄврАзЕС та ЄЕП, внутрішньополітичні та економічні зміни в Росії в той час однозначно вказують на перевагу геополітичного компонента в цих на перший

погляд економічних проектах. Доповнені військовою співпрацею, головним проявом якої стало створення ОДКБ, відповідні ініціативи були, насамперед, зорієнтовані на посилення контролю за країнами так званого «близького зарубіжжя» та, відповідно, зростання авторитету Російської Федерації на міжнародній арені.

Таким чином, окреслені вище процеси трансформації Російської Федерації засвідчили кардинальну зміну підходів нової російської еліти до розвитку держави вже впродовж 2000 – 2004 рр. Перехід команди Владіміра Путіна до будівництва в Росії авторитарного політичного режиму, доповнені проявами ревізйонізму на міжнародній арені та запуском завуальованих імперських інтеграційних проектів чітко продемонстрували неспівпадіння векторів руху офіційної Москви та цивілізованого світу. За таких обставин погіршення відносин між керівництвом Кремля та західними партнерами було тільки питанням часу і до того ж це погіршення в жоден спосіб не було пов'язане із небажанням Заходу визнавати зростаючий авторитет Росії.

Аналіз внутрішніх та зовнішніх ініціатив нового керівництва Росії в окреслений в статті період, у співставленні із твердженнями авторитетних дослідників дають підстави для висновку, що будівництво авторитарного режиму РФ супроводжувалося прозахідною риторикою його керівництва в міру внутрішньої слабкості російської держави. Після суттєвого економічного зростання Росії, яке доповнювалося запровадженням всеохоплюючого контролю в середині держави з боку Кремля, Владімір Путін почав поступово відмовитися від маскуванню справжньої суті свого режиму, що невдовзі проявилось через призму як жорсткіших заяв, так і агресивних кроків на міжнародній арені.

Список джерел:

1. Александр Лукашенко: Даже Ленин и Сталин не додумались до того, чтобы раздробить республику и включить в состав СССР. 22.08.2002, available at: <http://regions.ru/news/821416/> (accessed 28.07.2021).
2. Аленичев, В. (2015), *Путин готовился к войне все эти 14 лет*, available at: <https://www.currenttime.tv/a/26945323.html> (accessed 29.07.2021).
3. Бжезінський, З. (2006), Геостратегічна тріада. *Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті*, Київ, Вид. дім «Києво-Могилянська академія», с. 14-68.
4. Генерал-лейтенант Ігор Воронченко: «Захоплення Криму почалося в 2003 році з конфлікту на Тузлі». 06.02.16, available at: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/zakhvat-kryma-nachalsya-v-2003-godu-s-konflikta-na-tuzle.html> (accessed 23.07.2021).
5. Громько, А. (2015), Взлеты и падения отношений России и Евросоюза. *Современный мир и геополитика*, Москва: Канон+, с. 267-292.
6. Гурак І., Цепенда І. (2021), Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку ХХІ ст. (Частина 1). *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*, Чернівці: Чернівецький національний університет, т. 44, с. 64-77.
7. День в історії. Конфлікт за острів Тузла – РФ вперше спробувала захопити кримську землю. 30.09.2014, available at: https://24tv.ua/den_v_istoriyi___konflikt_za_ostriv_tuzla__rf_vpershe_sprobuvala_zahopiti_krimsku_zemlyu_n490727 (accessed 23.07.2021).
8. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. 23.04.2004, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_157 (accessed 27.07.2021).
9. Заявление государств – участников СНГ относительно положения дел в ОБСЕ. 3.07.2004, available at: <http://kremlin.ru/supplement/1967> (accessed 12.07.2021).
10. Иванов, С. (2004), Вооруженные силы России и ее геополитические приоритеты, available at: <https://globalaffairs.ru/articles/vooruzhennye-sily-rossii-i-ee-geopoliticheskie-prioritety/> (accessed 17.07.2021).
11. Интервью украинским телеканалам «УТ-1», «Интер» и «1+1». 26.10.2004, available at: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22661> (accessed 10.07.2021).
12. Кобаладзе, Г. (2019), *Путь к войне. Россия и Грузия в эпоху Владимира Путина*, available at: <https://www.svoboda.org/a/30135078.html> (accessed 23.07.2021).
13. Козирева, О.В. (2015), Аналіз етапів співробітництва України з пострадянськими країнами. *Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання*, вип. 4, с. 69-72.

14. Крижевский, А. (2013), *Встать, гимн идет*, available at: <https://www.gazeta.ru/comments/column/Krizhevsky/5810057.shtml> (accessed 20.07.2021).
15. Малко, Р. (2014), *Володимир Василенко: «Щоб Україна стала суверенною державою, було потрібно позбутись ядерної зброї»*, available at: <https://tyzhden.ua/Politics/107225> (accessed 23.07.2021).
16. Мінасян, Р.А. (2016), ОДКБ: нова форма Організації Варшавського Договору у 1992 – 2015 рр.? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. 45, том 2, с. 205-208.
17. Міністерство провело перший міжнародний форум “Сучасний досвід ведення гібридних конфліктів. Приклад України”. 14.12.2017, available at: <https://mtot.gov.ua/ua/ministerstvo-provelo-pershuj-mizhnarodnij-forum-suchasnyj-dosvid-vedennya-gibrydnyh-konfliktiv-pryklad-ukrayiny> (accessed 27.07.2021).
18. Неожиданный прорыв – Белоруссия в составе России? 14.08.2002, available at: <https://www.ntv.ru/novosti/881/>, (accessed 24.07.2021).
19. Неформальна... політекономія. У Києві завершився саміт СНД. 30.01.2003, available at: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2220/art/9997.html> (accessed 27.07.2021).
20. Нікольська, П., Козлов, В., Якорєва, А., Мязина, О., Кожухар, Г. (2016), *Чечня Кадирова: Що треба знати про кавказьку республіку*, available at: <https://ua.112.ua/statji/chechnia-kadyrova-shcho-treba-znaty-pro-kavkazku-respubliku-288790.html> (accessed 28.07.2021).
21. Отграниченный контингент. 25.04.2005, available at: <https://www.kommersant.ru/doc/572812> (accessed 23.07.2021).
22. Польовий, Т.Є. (2014), Формування “особливих відносин” між республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років ХХ століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*, № 3, с. 143-158.
23. Россию не должно устраивать присутствие внерегиональных держав на пространстве бывшего СССР – замглавы МИД РФ. 12.05.2004, available at: <https://sputnik-georgia.ru/society/20040512/257948.html> (accessed 15.07.2021).
24. Рудич, Ф. (2006), Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*, № 2, с. 3-18.
25. Сушко, О., Лісничук, О. (2002), ЄвразЕС як засіб консервації статусу аутсайдера? *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 48-50.
26. Томилов, И.С. *Характеристика выборов в Государственную думу Российской Федерации в 2003-2011 гг.* available at: <http://st-hum.ru/content/tomilov-harakteristika-vyborov-v-gosudarstvennuyu-dumu-rossiyskoj-federacii-v-2003-2011-gg> (accessed 28.07.2021).
27. Угода про формування Єдиного економічного простору. 20.04.2004, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_990 (accessed 24.07.2021).
28. Україна та Євразійське економічне співтовариство: інтеграція чи співробітництво (Аналітична доповідь Центру Разумкова) (2002). *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 2-37.
29. Філіпчук В., Сушкоб О. (2005), *Єдиний економічний простір: геополітичний проект під економічними лапшами*, available at: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=115&news_show_type=1 (accessed 27.07.2021).
30. Цибуляк, А.Г. (2010), Роль ОДКБ і ШОС у стратегії військово-політичної безпеки Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, вип. 93 (Частина II), с. 80-91.
31. Шлапак, О. (2002), Україна та Євразійське економічне співтовариство. *Національна безпека і оборона*, № 12 (36), с. 45-47.
32. Anne le Huérou Amandine Regamey. Massacres of Civilians in Chechnya. 9.03.2015, available at: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/massacres-civilians-chechnya.html> (accessed 16.07.2021).
33. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 08.07.2000, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480> (accessed 07.07.2021).
34. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 03.04.2001, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> (accessed 07.07.2021).
35. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 18.04.2002, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21567> (accessed 03.07.2021).

36. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021).
37. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 25.04.2005, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> (accessed 27.08.2013).
38. Istanbul document 1999, Istanbul, 252 p.
39. Lachowski, Z. (2005), *Polityka bezpieczeństwa wojskowego: brak globalnej strategii, selektywne podejście. Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 96-126.
40. Menkiszak, M. (2005), *Rosja autorytarna i mocarstwowa. Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 196-219.
41. Press Conference with Russian and Foreign Media. 20.06.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22028> (accessed 04.07.2021).
42. Press Conference with Russian and Foreign Media. 23.12.2004, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22757> (accessed 04.07.2021).
43. The Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Approved by the President of the Russian Federation V.Putin June 28, 2000. 28.06.2000, available at: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (accessed 17.06.2014).

References

1. Aleksandr Lukashenko: Dazhe Lenin i Stalin ne dodumalis do tego, chtoby razdrobit respubliku i vklyuchit v sostav SSSR. 22.08.2002, available at: <http://regions.ru/news/821416/> (accessed 28.07.2021).
2. Alenichev, V. (2015), *Putin gotovilsya k vojne vse eti 14 let*, available at: <https://www.currenttime.tv/a/26945323.html> (accessed 29.07.2021).
3. Bzhezinskiy, Z. (2006), *Heostrategichna triada. Bzhezinskiy Zbigniev. Ukraina u heostrategichnomu konteksti*, Kyiv, Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», c. 14-68.
4. Heneral-leitenant Ihor Voronchenko: «Zakhoplennia Krymu pochalosia v 2003 rotsi z konfliktu na Tuzli». 06.02.16, available at: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/zakhvat-kryma-nachalsya-v-2003-godu-s-konflikta-na-tuzle.html> (accessed 23.07.2021).
5. Gromyko, A. (2015), *Vzlety i padeniya otnoshenij Rossii i Evrosoyuza. Sovremennyy mir i geopolitika*, Moskva: Kanon+, c. 267-292.
6. Hurak I., Tsependa I. (2021), *Novi tendentsii u vnutrishnii ta zovnishnii politytsi putinskoj Rosii na pochatku KhKhI st. (Chastyna 1). Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statei*, Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, t. 44, s. 64-77.
7. Den v istorii. Konflikt za ostriv Tuzla – RF vpershe sprobuvala zakhopyty krymsku zemliu. 30.09.2014, available at: https://24tv.ua/den_v_istoriyi_konflikt_za_ostriv_tuzla_rf_vpershe_sprobuvala_zahopiti_krymsku_zemlyu_n490727 (accessed 23.07.2021).
8. Dohovir mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu pro ukraïnsko-rosiiskiy derzhavnyi kordon. 23.04.2004, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_157 (accessed 27.07.2021).
9. Zayavlenie gosudarstv – uchastnikov SNG otnositelno polozheniya del v OBSE. 3.07.2004, available at: <http://kremlin.ru/supplement/1967> (accessed 12.07.2021).
10. Ivanov, S. (2004), *Vooruzhennye sily Rossii i ee geopoliticheskie priority*, available at: <https://globalaffairs.ru/articles/vooruzhennye-sily-rossii-i-ee-geopoliticheskie-priority/> (accessed 17.07.2021).
11. Intervyu ukrainskim telekanalam «UT-1», «Inter» i «1+1». 26.10.2004, available at: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22661> (accessed 10.07.2021).
12. Kobaladze, G. (2019), *Put k vojne. Rossiya i Gruzija v epohu Vladimira Putina*, available at: <https://www.svoboda.org/a/30135078.html> (accessed 23.07.2021).
13. Kozyrieva, O.V. (2015), *Analiz etapiv spivrobotnytstva Ukrainy z postradianskymy krainamy. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Elektronne naukovye vydannia, vyp. 4, s. 69-72.*
14. Krizhevskij, A. (2013), *Vstat, gimn idet*, available at: <https://www.gazeta.ru/comments/column/Krizhevskiy/5810057.shtml> (accessed 20.07.2021).

15. Malko, R. (2014), *Volodymyr Vasylenko: «Shchob Ukraina stala suverennoiu derzhavoiu, bulo potreбно pozbutys yadernoi zbroi»*, available at: <https://tyzhden.ua/Politics/107225> (accessed 23.07.2021).
16. Minasian, R.A. (2016), ODKB: nova forma Orhanizatsii Varshavskoho Dohovoru u 1992 – 2015 rr.? *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, vyp. 45, tom 2, s. 205-208.
17. Ministerstvo provelo pershyi mizhnarodnyi forum “Suchasnyi dosvid vedennia hibrydnykh konfliktiv. Pryklad Ukrainy”. 14.12.2017, available at: <https://mtot.gov.ua/ua/ministerstvo-provelo-pershyj-mizhnarodnyj-forum-suchasnyj-dosvid-vedennya-gibrydnyh-konfliktiv-pryklad-ukrayiny> (accessed 27.07.2021).
18. Neozhidannyj proryv – Belorussiya v sostave Rossii? 14.08.2002, available at: <https://www.ntv.ru/novosti/881/>, (accessed 24.07.2021).
19. Neformalna... politekonomiia. U Kyievi zavershyvsia samit SND. 30.01.2003, available at: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2220/art/9997.html> (accessed 27.07.2021).
20. Nikolska P., Kozlov V., Yakoreva A., Miazyna O., Kozhukhar H. (2016). *Chechnia Kadyrova: Shcho treba znaty pro kavkazku respubliku*, available at: <https://ua.112.ua/statji/chechnia-kadyrova-shcho-treba-znaty-pro-kavkazku-respubliku-288790.html> (accessed 28.07.2021).
21. Othranichienni kontinient. 25.04.2005, available at: <https://www.kommersant.ru/doc/572812> (accessed 23.07.2021).
22. Polovyi, T.Ie. (2014), Formuvannia “osoblyvykh vidnosyn” mizh respublikoiu Bilorus i Rosiiskoiu Federatsiieiu v seredyni 90-kh rokiv KhKh stolittia. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Dumka*, № 3, c. 143-158.
23. Rossiyu ne dolzhno ustraivat prisutstvie vneregionalnykh derzhav na prostranstve byvshego SSSR – zamglavy MID RF. 12.05.2004, available at: <https://sputnik-georgia.ru/society/20040512/257948.html> (accessed 15.07.2021).
24. Rudykh, F. (2006), Politychne liderstvo v krainakh SND i Baltii: zahalne, osoblyve. *Politychnyi menedzhment*, № 2, c. 3-18.
25. Sushko, O., Lisnychuk, O. (2002), YevrAzES yak zasib konservatsii statusu autsajdera? *Natsionalna bezpeka i oborona*, № 12 (36), c. 48-50.
26. Tomilov I.S. *Harakteristika vyborov v Gosudarstvennuyu dumu Rossijskoj Federacii v 2003-2011 gg.* available at: <http://st-hum.ru/content/tomilov-harakteristika-vyborov-v-gosudarstvennuyu-dumu-rossiyskoy-federacii-v-2003-2011-gg> (accessed 28.07.2021).
27. Uhoda pro formuvannia Yedynoho ekonomichnogo prostoru. 20.04.2004, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_990 (accessed 24.07.2021).
28. Ukraina ta Yevraziiske ekonomichne spivtovarystvo: intehtatsiia chy spivrobitnytstvo (Analitychna dopovid Tsentru Razumkova) (2002). *Natsionalna bezpeka i oborona*, № 12 (36), c. 2-37.
29. Filipchuk, V., Sushko, O. (2005), *Yedyni ekonomichni prostir: heopolitychni proekt pid ekonomichnymi lashtunkamy*, available at: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=115&news_show_type=1 (accessed 27.07.2021).
30. Tsybuliak, A.H. (2010), Rol ODKB i ShOS u stratehii viiskovo-politychnoi bezpeky Rosiiskoi Federatsii. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 93 (Chastyna II). C. 80-91.
31. Shlapak, O. (2002), Ukraina ta Yevraziiske ekonomichne spivtovarystvo. *Natsionalna bezpeka i oborona*, № 12 (36), c. 45-47.
32. Anne le Huérou Amandine Regamey. Massacres of Civilians in Chechnya. 9.03.2015, available at: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/massacres-civilians-chechnya.html> (accessed 16.07.2021).
33. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 08.07.2000, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480> (accessed 07.07.2021).
34. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 03.04.2001, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> (accessed 07.07.2021).
35. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 18.04.2002, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21567> (accessed 03.07.2021).
36. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 16.05.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21998> (accessed 04.07.2021).

37. Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 25.04.2005, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> (accessed 27.08.2013).
38. Istanbul document 1999, Istanbul, 252 p.
39. Lachowski, Z. (2005), Polityka bezpieczeństwa wojskowego: brak globalnej strategii, selektywne podejście. *Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 96-126.
40. Menkiszak, M. (2005), Rosja autorytarna i mocarstwowa. *Rocznik Strategiczny 2004/05. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, s. 196-219.
41. Press Conference with Russian and Foreign Media. 20.06.2003, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22028> (accessed 04.07.2021).
42. Press Conference with Russian and Foreign Media. 23.12.2004, available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22757> (accessed 04.07.2021).
43. The Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Approved by the President of the Russian Federation V.Putin June 28, 2000. 28.06.2000, available at: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (accessed 17.06.2014).